

2.3.2 Ιάννης Ξενάκης

Υπήρξε ένας από τους πιο πρωτοποριακούς συνθέτες του 20ού αιώνα. Γεννήθηκε στις 29 Μαΐου του 1922 στη Βράιλα της Ρουμανίας και σπούδασε πολιτικός μηχανικός στην Ελλάδα, στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, μελετώντας παράλληλα και μουσική. Έλαβε μέρος στην Εθνική Αντίσταση κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Γερμανική Κατοχή. Κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο, στα Δεκεμβριανά του 1944, τραυματίστηκε από όλμο, με αποτέλεσμα να χάσει το αριστερό μάτι του και να παραμορφωθεί το πρόσωπό του. Διέφυγε στο Παρίσι, ενώ καταδικάστηκε σε θάνατο για λιποταξία από το ελληνικό καθεστώς. Το 1965 έλαβε την γαλλική υπηκοότητα ενώ για να επιστρέψει στην Ελλάδα έπρεπε να περιμένει μέχρι το 1974.

Στη Γαλλία εργάστηκε ως αρχιτέκτονας, συνεργαζόμενος μάλιστα με τον διάσημο Le Corbusier. Παράλληλα, αναζητούσε δασκάλους για να συνεχίσει τα μαθήματα σύνθεσης. Στις μουσικές του αναζητήσεις τον βοήθησε ο Olivier Messiaen (βλ. 1.1.6.1), ο οποίος ήταν ο πρώτος που κατάλαβε τις μουσικές ιδιαιτερότητες του Ξενάκη, λέγοντάς του ότι δεν χρειάζεται να μελετήσει αρμονία και αντίστιξη. Ο ίδιος ο Messiaen θυμάται μάλιστα ότι τον συμβούλεψε: «*Είσαι σχεδόν 30 χρονών, έχεις την τύχη να είσαι Έλληνας, αρχιτέκτονας και με γνώσεις εφαρμοσμένων μαθηματικών. Εκμεταλλεύσου τα αυτά. Κάν' τα στη μουσική σου*». Τα μόνα μαθήματα που του πρότεινε να παρακολουθήσει μαζί του ήταν μουσικής αισθητικής και ανάλυσης, στο Κονσερβατουάρ του Παρισιού.

Η βασική ιδέα της μουσικής του Ξενάκη είναι ο μετασχηματισμός των διαφόρων μαθηματικών σχέσεων που εκφράζουν το σύμπαν σε μουσικούς ήχους, χρησιμοποιώντας για αυτόν τον σκοπό ένα σύνολο εργαλείων. Συνήθως, για να επιτευχθεί αυτό, χρησιμοποιείται ηλεκτρονικός υπολογιστής, ο οποίος βοηθάει με διάφορους υπολογιστικούς τρόπους στην κατασκευή του κομματιού, αν και την όλη επιλογή του υλικού την κάνει ο ίδιος ο συνθέτης. Αυτή τη μουσική του ο Ξενάκης την ονόμασε *στοχαστική*. Βασικό στοιχείο της μουσικής αυτής είναι η έννοια της μάζας. Η «ηχητική μάζα» του Ξενάκη είναι ένα είδος γαλαξία, ένα είδος νεφελώματος, που αποτελείται από πολλά και ποικίλα «στοιχεία» (επεισόδια ή ήχους), των οποίων η οργάνωση και η κίνηση έχουν σχέση με την πυκνότητα (πόσα «στοιχεία» ανά δευτερόλεπτο), με την τοποθέτησή τους ανά ύψος και με τον τρόπο σύνταξής τους (με ποια σειρά, δηλ. πυκνότητα-ύψος).

Το πρώτο μουσικό έργο-σταθμός, στο οποίο αρχίζει να χρησιμοποιεί μαθηματικές και αρχιτεκτονικές έννοιες στη μουσική δομή και να προβάλλει τις «ηχητικές μάζες» όπως τις ονόμαζε, είναι οι «*Metastasis*» (1954), για ορχήστρα 61 εκτελεστών (βλ. μέρος της παρτιτούρας παρακάτω). Το έργο αυτό, με το οποίο έγινε ευρύτερα γνωστός, χρησιμοποιεί μαζικά glissandi, δημιουργώντας την αίσθηση κινούμενων ηχητικών μαζών και είναι βασισμένο σε μια γραφική παράσταση παραβολοειδών υπερβολών που αντιστοιχεί στα glissandi των εγχόρδων με άξονα x τον χρόνο (sec) και άξονα y τις συχνότητες των φθόγγων (Hz). Ως αποτέλεσμα, η μελωδία εξαφανίζεται μέσα σε ένα σύνολο από κινούμενες ηχητικές επιφάνειες και οι επιμέρους φωνές των οργάνων δεν έχουν καμία σχέση με τις αντιστικτικές διαδικασίες που χρησιμοποιεί η τονική, η ατονική και η δωδεκαφθογγική/σειραϊκή μουσική. Στο ίδιο ηχητικό αποτέλεσμα μιας μουσικής

- Τα Πολύτοπα του Ξενάκη ήταν πολύτεχνα έργα, στα οποία η μουσική συνδυαζόταν με οπτικά ερεθίσματα σε συγκεκριμένους, ειδικά διαμορφωμένους χώρους. Η τοποθεσία ήταν συχνά κάποιος σημαντικός ιστορικός-αρχαιολογικός χώρος. Για την παράσταση επιστρατεύονταν τόσο ο ήχος, όσο και το φως, με προβολείς που κατεύθυναν το φως πάνω στο συγκεντρωμένο πλήθος, ανάλογα με την ανάπτυξη της μουσικής. Στην διάχυση του φωτός στο χώρο αντιστοιχούσε η ανάπτυξη των ηχητικών «συμπάντων» ή «γαλαξιών» του Ξενάκη στο χρόνο. Τα Πολύτοπα έπαιρναν το όνομά τους από την τοποθεσία στην οποία λάμβαναν χώρα (π.χ. Πολύτοπα του Μόντρεαλ, της Περσέπολης, των Μυκηνών, του Κλυνί).

Με το έργο «*O-mega*» έκλεισε τον κύκλο της μεγάλης δημιουργικής πορείας του. Πέθανε στις 4 Φεβρουαρίου 2001 στο Παρίσι, ενώ είχε ανακηρυχτεί διδάκτωρ και καθηγητής σε πολλά πανεπιστήμια της Ευρώπης και της Αμερικής και τιμήθηκε με πολλά διεθνή βραβεία και διακρίσεις.